

SAULIUS RUMŠAS OP

Lietuvos edukologijos universitetas

GRIGALIAUS NYSIEČIO *HOMILIJŲ* *APIE PALAIMINIMUS* TEOLOGINIAI IR ANTROPOLOGINIAI ASPEKTAI*

Aspects of Theological Anthropology
in *Homilies on the Beatitudes* by Gregory of Nyssa

SUMMARY

This article analyses aspects of theological anthropology in *Homilies on the Beatitudes* by Gregory of Nyssa (334–394). The main focus is the ontological expression of human conception and the origin of man. The topics analysed are: the importance of the conception of God in theological–anthropological discussion, the feebleness and splendour of human nature, the creation of man in God’s image and likeness, and the fall of man. The perspective of *Homilies on the Beatitudes* does reflect a human to be like a monad, separate and closed in itself. A human is a representative of much broader reality, and discussion about the human is influenced by the essential relationship of man with the divine. The reminder of creation brings a human back to the start of existence and at the same time turns his eyes towards the end. A human, created in likeness and image of God, already carries in himself a divine mark which makes him exceptional in the rest of the creation. This mark becomes a condition for a relationship and communication with the divine. Although the fall stains the image of God in a human and its outcomes are inherited by all humanity, nevertheless a human does not lose a possibility to come back to the initial innocence.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjami Grigaliaus Nysiečio (334–394) *Homilijų apie palaiminimus* teologiniai ir antropologiniai aspektai. Dėmesys kreipiamas į ontologinę žmogaus sampratos išraišką ir į žmogaus kilmę.

*Pagal LMT Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą (LIT–8–81).

RAKTAŽODŽIAI: Grigalius Nysietis, teologinė antropologija, Dievo begalybė, žmogaus sukūrimas, nuopuolis.
KEY WORDS: Gregory of Nyssa, theological anthropology, infinity of God, creation of man, fall of man.

Analizuojamos šios temos: Dievo sampratos reikšmė teologiniams ir antropologiniams svarstymams, žmogaus prigimties menkumas ir didybė, žmogaus sukūrimas pagal Dievo paveikslą ir panašumą, žmogaus nuopuolis. *Homilijų apie palaiminimus* perspektyva neleidžia mąstyti apie žmogų kaip atskirą ir savyje uždara monadą. Žmogus yra daug platesnės tikrovės atstovas, kurios aptarimui įtaką daro esminis santykis su dievybe. Kūrimo priminimas nukelia žmogų į egzistencinę pradžią, bet taip pat žvilgsnį kreipia į pabaigą. Sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą žmogus jau turi išskirtinę dievišką žymę, kuri jį išskiria iš visos kūrinijos ir tampa santykio bei bendrystės su dievybe sąlyga. Nors nuopuolis, kurio pasekmes paveldi visa žmonija, Dievo paveikslą žmoguje sutepa, tačiau žmogus nepraranda galiybės grįžti į pirminį nekaltumą.

ĮVADAS

Kapadokiečių raštuose¹ antropologijos diskursas kulminaciją pasiekia Grigaliaus Nysiečio (334–394) mokyme apie žmogaus prigimtį ir galutinį tikslą, kur susitinka ir pagal tam tikrus teologinius principus susipina dvi tradicijos – biblinė doktrina apie žmogaus sukūrimą, atnaujinimą pagal Dievo paveikslą ir panašumą bei graikų filosofijos *paideia* ir *askesis* kaip supanašėjimo su dievybe samprata². Dažniausiai Grigaliaus Nysiečio antropologinės minties tyrimai remiasi kiek vėlesniais, apie 379 m. parašytais veikalais *Apie žmogaus kilmę* ir *Apie sielą ir prisikėlimą*, o nuošalyje palieka *Homilijas apie palaiminimus*³.

Homilijos apie palaiminimus yra vienas ankstyvųjų Grigaliaus Nysiečio veikalų⁴. Komentuodamas Mt 5, 1–10, Grigalius pirmiausia stengiasi parodyti dvasinį žmogaus kopimą Dievop. Jis aptaria galimybes ir sąlygas, leidžiančias ar net skatinančias šį kilimą. Žvilgsnis į žmogaus sampratą neišvengiamas. Pagrįstai galima teigti, kad *Homilijos apie palaiminimus* deda pagrindą vėlesniam Grigaliaus Nysiečio antropologiniam diskursui. Nors atskiri aštuonių *Homilijų apie palaiminimus* teologiniai antropologiniai aspektai ne kartą tyrėjų minėti⁵, tačiau

plačioje Grigaliaus Nysiečio raštus tyrinėjančioje literatūroje nepavyko rasti studijų, skirtų vien *Homilijose apie palaiminimus* išryškėjantiems teologiniams antropologiniams aspektams.

Šio darbo tikslas – surinkti, išanalizuoti ir sistemaiškai pateikti Grigaliaus Nysiečio *Homilijose apie palaiminimus* esančius pirminius ir pagrindinius antropologinius dėmenis, atkreipiant dėmesį į jų sąsajas. Šiame darbe nesiekama detaliai išnagrinėti bibliinių ar filosofinių šaltinių įtakos ar lyginti *Homilijų apie palaiminimus* su kitais šio kapadokiečio veikalais, nors dėl aiškumo kai kurie palyginimai neišvengiami. Nuošalyje paliekamos dvasinės ir moralinės plotmės temos, o dėmesys labiau koncentruojamas į ontologinę žmogaus sampratos išraišką. Daugiausia dėmesio skiriama žmogaus kilmei. Pirmiausia analizuosime Dievo sampratos reikšmę teologiniams antropologiniams svarstymams, po to aptarsime žmogaus prigimties menkumą ir didybę, galiausiai plačiau apsistosime prie žmogaus sukūrimo pagal Dievo paveikslą ir panašumą tematikos bei atkreipsime dėmesį į Grigaliaus Nysiečio ne kartą minimą žmogaus nuopuolio temą.

DIEVO SAMPRATOS REIKŠMĖ TEOLOGINIAMS
ANTROPOLOGINIAMS SVARSTYMAMS

Grigaliaus Nysiečio teologinėje antropologinėje mąstysenoje esminį vaidmenį atlieka Dievo samprata. Pastebėta, kad šio kapadokiečio teologiniai, antropologiniai ir dvasiniai svarstymai paremti Dievo esmės begalybės (gr. *ἄπειρον*) arba neribotumo (gr. *ἀόριστον*) teiginium⁶. Kristologiniai ginčai su Eunomijumi iš Kyzikoso (IV a. pradžia – 393) padėjo Grigaliui Nysiečiui išplėtoti, gal net atrasti pirminę išvalgą: Dievas nėra pirmiausia nesuprantamas ir nepasiekiamas – jis yra begalinis (arba beribis)⁷. Šią išvalgą Grigalius toliau plėtojo gyvenimo pabaigoje parašytuose didžiuosiuose dvasiniuose traktatuose, kaip *Mozės gyvenimas* ir *Apie Giesmių Giesmę*, kurie ir sulaukė daugiausia tyrėjų dėmesio.

Pripažindami, kad begalybės sąvoka vaidina pagrindinį vaidmenį, Grigaliaus Nysiečio tyrinėtojai nesutaria jos kilmės klausimu. Vieni Dievo begalybės teiginį supranta kaip originalią Grigaliaus išvalgą, reiškiančią graikų metafizikos pabaigą, nes šis teiginys skiriasi nuo Platono ir Aristotelio išplėtotų Dievo sąvokų, suponuojančių dieviškos prigimties esminį ribotumą⁸. Kiti labiau linkę ją traktuoti kaip besitęsiantį filosofinės–teologinės minties plėtojimą⁹. Treti ieško sąsajų su Origeno¹⁰ ar Filono Aleksandriečio mokymu¹¹. Nėra iki galo aiškus ir biblinis šios Dievo begalybės temos pagrindimas. Vieni neabejoja „bibline begalinio Dievo tema“¹². Kiti, priešingai, teigia, kad Dievo begalybės doktrina neturi aiškaus biblinio pagrindo¹³. Treti labiau linkę laikyti vidurinėsios pozi-

cijos ir ieško Šv. Rašte teminių šios doktrinos pagrindimų¹⁴.

Homilijos apie palaiminimus tik viena kartą minima *ἀόριστον* sąvoka nėra susieta su Dievu¹⁵, o keturis kartus vartojamas žodis *ἄπειρον* labiau siejasi su dangiškų savybių apibūdinimu¹⁶. Tačiau žvelgdami į *Homilijų apie palaiminimus* turinį galime išvėlgti keletą mūsų temai svarbių dalykų, susijusių su Dievo begalybės aptarimo būdais.

Dievo begalybės bruožas gali būti aptartas dviem būdais¹⁷. Pirmiausia galime kalbėti apie radikalią opoziciją tarp kūrinijos ir Kūrėjo. Tarp Dievo ir pasaulio egzistuojančią perskyrą Grigalius Nysietis aptaria ne priešindamas protinę ir juslinę pradą, bet per kapadokiečiams būdingos perskyros tarp Kūrėjo ir kūrinijos analizę¹⁸. Grigaliaus Nysiečio teologinė pasaulio vizija priešpriešina begalinį Kūrėją ir ribotą kūriniją, kuri savo egzistenciją gauna iš Kūrėjo. Pagrindinė kūrinio savybė – jis yra erdvės ir laiko ribose, kurių peržengti negali. Kūrinija – tai intervalas (gr. *διάστημα*), t. y. erdvės ir laiko tarpas. Dievas, priešingai, yra prigimtis, neturinti intervalo (gr. *ἡ ἀδιάστατος φύσις*)¹⁹. Dar J. Daniélou buvo atkreipęs dėmesį į kintamumą (gr. *τροπή*), įvardindamas jį kaip pagrindinę Grigaliaus teologinės minties problemą²⁰. Nesukurtoji prigimtis yra nekintama ir visada sau identiška, o sukurtoji prigimtis negali egzistuoti be kimito. Kūrinijos egzistencijos pradžia yra kitimas. Kūrinija pradeda egzistuoti dėl Dievo valios įvykusio pasikeitimo, kuris

ją iš nebūties atvedė į būtį. Šis pradinis judesys yra esminis ir konstruktyvus sukurtosios prigimties bruožas. Kai viena yra identiška sau ir amžina, kita yra kūrimo pasekmė. Pradėjusi egzistuoti per kitimą sukurtoji būtis visada išlieka kitimo būsenoje²¹. Vadinasi, dieviška prigimtis egzistuoja skirtingu ontologiniu

būdu, kuris skiriasi nuo to, kas sudaro kūrinijos baigtį, t. y. erdvė ir laikas. Visiškai kitaip nei kitimo ir ribų kategorijos, kurias, kaip matysime toliau, Grigalius Nysietis ypač akcentuoja kalbėdamas apie žmogų, Dievas gali būti supras-tas kaip begalinis. Panašiai grindžiamas ir Dievo amžinumas²².

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Kapadokiečiai yra vadinami Bažnyčios tėvai, vyskupai ir rašytojai, gyvenę IV a. viduryje Kapadokijos provincijoje (dabar centrinė Turkija). Jų veikla ir raštai paliko gilų pėdsaką Bažnyčios gyvenime ir teologijos istorijoje. Žymiausi kapadokiečiai: Bazilijus Cezarietis (329–379), Grigalius Nazianzietis (330–390), Grigalius Nysietis (334–394) ir Amfilochijus Ikonietis (apie 340–394).
- ² Plg. Gerhart B. Ladner, The philosophical anthropology of saint Gregory of Nyssa, *Dumbarton Oaks Papers* 12 (1958), p. 61.
- ³ Jau minėtoje klasikinėje G. B. Ladner studijoje iš esmės tyrinėjama Grigaliaus Nysiečio *Apie žmogaus kilmę*, visiškai neužsimenama apie mus dominantį tekstą. Detaliame J. Zachhuberio tyrime apie žmogaus prigimtį tik du kartus užsimenama apie *Homilijas apie palaiminimus*. Plg. Johannes Zachhuber, *Human Nature in Gregory of Nyssa. Philosophical Background and Theological Significance*. Leiden: Brill, 2000, p. 175 ir 185.
- ⁴ Nors anksčiau buvo teigiama, kad *Homilijos apie palaiminimus* buvo parašytos apie 387 m., šia-dien tyrėjai neabejoja, kad jos kyla iš daug ankstesnio periodo. Jų parašymo data svyruoja nuo 370 m. iki 378 m. Plg. Pierre Maraval, Chronology of works, *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*. Leiden: Brill, 2010, p. 159. Gerhard May, Die Chronologie des Lebens und der Werke des Gregor von Nyssa, *Écriture et culture philosophique dans la pensée de Grégoire de Nysse, Actes du colloque de Chevotogne (22–26 sept. 1969)*. Ed. M. Harl. Leiden: Brill, 1971, p. 56. Scot Douglass, De beatitudinibus, *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*. Leiden: Brill, 2010, p. 100. Šiame straipsnyje cituojamus Grigaliaus Nysiečio *Homilijų apie palaiminimus* (toliau – *De beatitudinibus*) tekstus iš senosios graikų kalbos vertė

Virginija Dičiūtė. Versta iš: *Gregorii Nysseni Opera vol. 7, pars 2: De oratione dominica. De Beatitudinibus*. Ed. J. F. Callahan. Leiden: Brill, 1992, p. 77–98.

- ⁵ Plg. pvz., Jean Daniélou, *L'être et le temps chez Grégoire de Nysse*. Leiden: Brill, 1970. Mariette Canévet, *Grégoire de Nysse et l'herméneutique biblique. Étude des rapports entre le langage et la connaissance de Dieu*. Paris: Études augustiniennes, 1983. Hubertus R. Drobner and Albert Viciano (ed.), *Gregory of Nyssa: Homilies on the Beatitudes. Proceedings of the Eighth International Colloquium on Gregory of Nyssa (1998)*. Leiden: Brill, 2000.
- ⁶ Vienas pirmųjų šios temos svarbą išanalizavo Ekkehart Mühlenberg, *Die Unendlichkeit Gottes bei Gregor von Nyssa: Gregors Kritik am Gottesbegriff der klassischen Metaphysik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1966. Po šios studijos tyrėjų dėmesio Dievo begalybės temai netrūko.
- ⁷ Remdamasi E. Mühlenberg studija, toliau mintį plėtoja Mariette Canévet, *Saint Grégoire de Nysse, Dictionnaire de spiritualité*, t. VI. Paris: Beauchesne 1967, kol. 984–985, ir M. Canévet, *Grégoire de Nysse et l'herméneutique biblique*, p. 49–51.
- ⁸ Plg. Mühlenberg, p. 18.
- ⁹ Plg. Lenka Karfikova, Infinity, *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*. Leiden: Brill, 2010, p. 423–426.
- ¹⁰ Plg. Ronald E. Heine, *Perfection in the Virtuous Life. A Study in the Relationship between Edification and Polemical Theology in Gregory of Nyssa's. De Vita Moysis*, Philadelphia: The Philadelphia Patristic Foundation, 1975.
- ¹¹ Plg. Albert-Kees Geljon, Divine infinity in Gregory of Nyssa and Philo of Alexandria, *Vigiliae Christianae* 59 (2005), p. 152–177.

- ¹² Jean Daniélou, Introduction, Grégoire de Nysse, *La vie de Moïse ou traité de la perfection en matière de vertu*. SC 1bis. Paris: Éditions du Cerf, 2007, p. 34.
- ¹³ Plg. Leo Sweeney, *Divine Infinity in Greek and Medieval Thought*. Peter Lang, 1998, p. 13, 169 ir 475.
- ¹⁴ Plg. Ovidiu Sferlea, L'usage de l'Écriture dans la réflexion sur l'infinité divine et sur le progrès spirituel sans fin chez Grégoire de Nysse, *Grégoire de Nysse: la Bible et la construction de son discours, Actes du colloque de Paris, 9–10 février 2007*. Matthieu. Cassin et Hélène Grelier (éd.). Collection des Études Augustiniennes 184, Paris, 2008, p. 41–54. Ši studija parodo, kaip cituojamas ir interpretuojamas Šv. Raštas keletose pagrindinių Grigaliaus tekstų, kurie geriausiai reprezentuoja refleksiją apie Dievo begalybę ir dvasinę pažangą.
- ¹⁵ Plg. *De beatitudinibus*, 5.
- ¹⁶ Plg. *De beatitudinibus* 1 ir tris kartus *De beatitudinibus* 3.
- ¹⁷ Šias dvi prieigas taikliai reziumuoja O. Sferlea, tačiau autorius specialiai neaptaria *Homilijų apie palaiminimus*. Plg. Sferlea, L'usage de l'Écriture, p. 43.
- ¹⁸ Perskyra tarp Kūrėjo ir kūrinių aiškiai buvo išreikšta vyresniojo Grigaliaus brolio Bazilijaus, kuris, siekdamas parodyti Šentuosios Dvasios dieviškumą, klausė, ar Šventąją Dvasią reikia sieti su Kūrėju, ar su kūriniaus. Plg. Basile de Césarée, *Sur le Saint Esprit XVI*. SC 17bis (éd. B. Pruche). Paris: Les Éditions du Cerf 2002, p. 374–375.
- ¹⁹ Plg. Grégoire de Nysse, *Homélie sur l'Écclésiaste VII, 8*, SC 416 (éd. F. Vinel). Paris: Les Éditions du Cerf, 1996, p. 382. Tiesa, *Homilijose apie palaiminimus* sąvokų *διάστατος* ir *ἀδιάστατος* Grigalius Nysietis nevartoja.
- ²⁰ Plg. Jean Daniélou, Le problème du changement chez Grégoire de Nysse, *Archives de philosophie* 29 (1966), p. 323–347. Papildytą leidimą žr. J. Daniélou, *L'être et le temps*, p. 95–115.
- ²¹ Grégoire de Nysse, *La création de l'homme* 16. SC 6 (éd. J. Laplace et J. Daniélou). Paris: Les Éditions du Cerf, 2002, p. 151–161.
- ²² Plg. David L. Balás, Eternity and time, *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*. Leiden: Brill, 2010, p. 289–292.

B. d.